

Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Departamentul de Studii Internaționale și Istorie Contemporană
Școala doctorală de Relații Internaționale și Studii de Securitate

Domeniul: Relații Internaționale și Studii Europene

Rezumatul tezei de doctorat

**Minoritate, identitate și securitate în Orientul
Mijlociu.
Studiu de caz: minoritatea kurdă**

Coordonator științific:
Prof.univ.dr. Adrian Liviu Ivan

Candidat:
Valentina-Tania Duna

Cluj-Napoca
2012

Cuprins

Listă de abrevieri

1. Introducere

- 1.1 Obiectivele cercetării
- 1.2 Relevanța temei de cercetare
- 1.3 Structura lucrării
- 1.4 Definierea conceptelor de bază: minoritate, identitate, securitate
- 1.5 Metodologia cercetării

2. Studiu bibliografic privind stadiul cercetării

Partea I. Minoritate, identitate și securitate în relațiile internaționale – analiză teoretică și conceptuală

3. Identitate, psihologie socială și sociologie

4. Minoritate, identitate și securitate în relațiile internaționale

- 4.1 Raționalismul
  - 4.1.1. Neorealismul
  - 4.1.2. Instituționalismul neoliberal
- 4.2. Constructivismul
- 4.3. Securitatea societală

Partea a II-a. Sistemul statal westfalian exportat în Orientul Mijlociu

5. Tratatul de pace de la Westfalia și statul națiune

6. Primul Război Mondial și Orientul Mijlociu

7. Naționalismul în Orientul Mijlociu

- 7.1. Naționalismul arab
  - 7.1.1 Naționalismul în Egipt
  - 7.1.2 Naționalismul în Arabia Saudită
  - 7.1.3 Naționalismul în Irak
  - 7.1.4 Naționalismul în Iordania
  - 7.1.5 Naționalismul în Siria
  - 7.1.6 Naționalismul în Liban
- 7.2 Statul Israel și naționalismul arab
- 7.3 Naționalismul turc
- 7.4 Naționalismul iranian
- 7.5 Naționalismul în Maghreb
  - 7.5.1. Naționalismul în Algeria

- 7.5.2. Naționalismul în Maroc
- 7.5.3. Naționalismul în Tunisia
- 7.5.4. Naționalismul în Libia

Partea a III-a. Minorități în Orientul Mijlociu

8. Minorități etnice și naționale

- 8.1. Armenii
- 8.2. Palestiniienii
- 8.3. Berberii

9. Minorități religioase

- 9.1. Islam
  - 9.1.1. Druzii
  - 9.1.2. Alaviții
- 9.2. Creștinism
  - 9.2.1. Maroniții

10. Studiu de caz: geopolitica minorității kurde în Orientul Mijlociu

- 10.1. Kurdistanul geografic
- 10.2. Elemente lingvistice kurde
- 10.3. Elemente religioase kurde
- 10.4. Elemente de organizare socială kurdă
- 10.5. Kurzii din Iran
- 10.6. Kurzii din Irak
- 10.7. Kurzii din Turcia
- 10.8. Kurzii din Siria
- 10.9. Kurzii și petrolul

11. Concluzii

12. Glosar de termeni

13. Scurtă cronologie a Orientului Mijlociu de după Primul Război Mondial

14. Bibliografie

- I. Surse Primare
  - A. Documente
  - B. Presă
- II. Volume
- III. Studii și articole
- IV. Surse electronice
  - A. Pagini de Internet

B. Baze de date

V. Filme artistice

15. Anexe

15.1. Documente

15.1.1. Corespondența dintre șeriful Hussein ibn Ali, gardianul locurilor sfinte de la Mecca și Sir Henry McMahon, înalt reprezentat al Marii Britanii la Cairo

15.1.2. Acordul Sykes-Picot

15.1.3. Declarația Balfour

15.2. Hărți

15.2.1. Imperiul Otoman în preajma Primului război Mondial

15.2.2. Harta Orientului Mijlociu conform Acordului Sykes-Picot

15.2.3. Harta mandatelor în Orientul Mijlociu

15.2.4. Harta Orientului Mijlociu după Tratatul de la Sèvres

15.2.5. Orientul Mijlociu în perioada interbelică

15.2.6. Harta distribuției grupurilor etnice și religioase în Irak

15.2.7. Marele Liban sub mandat francez în anii 1920

15.2.8. Siria sub mandat francez 1920-1923

15.2.9. Propunerea ONU pentru partajarea teritoriului aflat sub mandat palestinian

15.2.10. Teritoriile arabo-palestiniene după armistițiul din 1949

15.2.11. Criza Suezului (1956)

15.2.12. Teritorii ocupate de Israel în 1967

15.2.13. Iran și Irak în anii 1980

15.2.14. Arabia Saudită și Golful Persic la mijlocul anilor 1970

15.2.15. Războiul din Golf (1991)

15.2.16. Guverne în Orientul Mijlociu și nordul Africii

15.2.17. Arme de distrugere în masă (2007)

15.2.18. Răspândirea geografică a minorității druze în Orientul Mijlociu

Cuvinte-cheie: minoritate, identitate, securitate, securitate societală, minorități etnice, minorități religioase, Orientul Mijlociu, Maghreb, Mashrek, naționalism, psihologie socială, constructivism, kurzi, berberi, palestinieni, druzi, alaviți, maroniți.

Obiectivele cercetării

Lucrarea noastră urmărește, așa cum o indică și titlul, cercetarea legăturilor care se pot stabili între câteva concepte centrale precum „securitate”, „minoritate” și „identitate”. Pornim de la observația că legăturile dintre aceste variabile nu sunt uncauzale, deși identitatea pare să ocupe un loc intermediar.

Însuși titlul tezei noastre poate fi considerat o întrebare de cercetare, căci am conceput întregul nostru demers pornind de la întrebarea: Există vreo legătură între „minoritate”, „identitate” și „securitate” în Orientul Mijlociu?

Un obiectiv mai dificil de realizat îl constituie validarea unor teorii ale relațiilor internaționale utilizând inventarul empiric existent în Orientul Mijlociu. Este dificil deoarece logica după care funcționează această regiune geostrategică a lumii nu pare să fie guvernată de aceleași reguli precum cele ce guvernează Occidentul, iar majoritatea teoriilor provin din spațiul de gândire al lumii occidentale. Vom formula afirmații teoretice pe baza observațiilor efectuate în analiza studiilor noastre de caz, care vor putea fi dezvoltate într-o lucrare ulterioară.

Un obiectiv subsidiar al acestei lucrări este crearea unui model de analiză atât a raporturilor între conceptele de bază, cât și a fenomenelor și proceselor ce se produc în regiunea-țintă, Orientul Mijlociu. Motivația este clară: prin vecinătatea sa cu Europa, Asia Centrală și Africa, Orientul Mijlociu va juca un rol fundamental în viitorul politicii globale. Această regiune este una dintre cele mai bogate în resurse minerale dintre regiunile mapamondului și printre cele mai dinamice din punct de vedere demografic. Mai mult, Islamul este actualmente una dintre cele mai dinamice religii a lumii, dar și cea mai provocatoare la adresa modelului politic și cultural promovat de Occident în ultimele secole.

Structura lucrării

Prima parte a demersului nostru, *Minoritate, identitate și securitate în relațiile internaționale*, își propune să analizeze critic rolul minorităților ca actori pe scena relațiilor internaționale, prin prisma mai multor teorii și abordări ale relațiilor internaționale. Pentru a arăta relația dintre variabilele propuse – *minoritate, identitate și securitate* – credem că este necesară o trecere în revistă a modului în care au fost definite minoritățile, de-a lungul timpului, în raport cu actorii „convenționali” ai relațiilor internaționale (statele, conform realiștilor), sau actori „neconvenționali” (instituțiile și organizațiile internaționale, conform instituționaliștilor liberali).

În cadrul capitolului *Identitate, psihologie socială și sociologie*, sunt analizate două nivele ale umanității: cel individual și cel de grup. Aceasta întrucât o minoritate ia naștere atunci când apare o identitate de grup. Vom analiza mai jos modul în care apare identitatea de grup, precum și efectele unui grup asupra identității individuale.

Pentru lucrarea de față este interesant de urmărit cum se face trecerea de la nivelul individual la cel colectiv. Maniera în care se manifestă un om singur – individul – este extrem de diferită de comportamentul în cadrul unui grup. Se ridică astfel o întrebare, la care vom încerca să răspundem pe parcursul acestui subcapitol: de ce grupul este cel care îl influențează pe individ și nu invers?

Pentru o mai clară imagine asupra a ceea ce înțelegem prin „minorități”, precizăm că este vorba de minorități naționale, etnice, religioase sau de gen. Deși sunt actori non-statali, acestea funcționează în cadrul statelor, însă de multe ori ele ajung să aibă o identitate transnațională.

În cea de-a doua parte a tezei noastre, intitulată *Sistemul statal westfalian exportat în Orientul Mijlociu* am încercat să redăm principalele transformări care au avut loc după Primul Război Mondial, pe care noi le-am considerat de o importanță crucială pentru studierea minorităților în Orientul Mijlociu. Aceasta, deoarece atunci au avut loc transformări teritoriale și politice inegalabile până la primăvara arabă din 2011-2012. Fără această parte nu putem să ne raportăm la minoritățile din Orientul Mijlociu deoarece aceasta reprezintă contextul în care sunt plasate minoritățile.

Considerăm că această parte este necesară în demersul nostru deoarece multe dintre conflictele existente în prezent în Orientul Mijlociu se datorează schimbărilor produse în această perioadă de mare efervescență nu doar pentru regiunea pe care se concentrează lucrarea de față. Mai mult, unii autori consideră că perioada imediat următoare Primului Război Mondial marchează începutul sistemului statal modern în Orientul Mijlociu.

Cu toate acestea, după părerea noastră, o relatare diacronică a evenimentelor nu ar fi redat pe deplin perioada plină de efervescență, așa că am încercat să presărăm acest capitol și cu o serie de întoarceri în trecut pentru a scrie și despre aspectele sociale, economice sau culturale care au cauzat sau influențat toate evenimentele din preajma primei conflagrații mondiale.

Spre sfârșitul aceste părți ne-am concentrat pe cauzele apariției naționalismului în Orientul Mijlociu. Deși naționalismului arab i se va acorda o atenție mai mare, vom scrie și despre naționalismul turc, despre cel iranian și despre cel al țărilor care fac parte din nordul Africii, încercând astfel să dăm un sens prezentului.

În subcapitolul *Statul Israel și naționalismul arab* nu ne-am propus să analizăm și problema minorității palestinienilor (deși se va face referire dacă este necesar), deoarece aceste aspecte au fost atinse în cadrul subcapitolului *Minorități etnice și naționale*. Așadar, ceea ce am urmărit a fost impactul creării și existenței statului Israel asupra naționalismului arab, de aceea am prezentat doar anumite evenimente pe care noi le-am considerat relevante pentru demersul de față.

Am insistat asupra momentului apariției naționalismului în Orientul Mijlociu, făcând mereu referiri la minoritățile care se aflau în regiune la momentul în care Marile Puteri au înființat sistemul

mandatelor. Efectele împărțirii artificiale a regiunii au marcat definitiv destinul minorităților din statele nou create.

În cea de-a treia parte, intitulată *Minorități în Orientul Mijlociu* ne-am propus să abordăm câteva dintre minoritățile reprezentative pentru demersul nostru, respectiv cele care ar putea răspunde la întrebarea noastră de cercetare de la care am pornit: *Există o relație între minoritate, identitate și securitate în Orientul Mijlociu?* Prin urmare nu vom aminti toate minoritățile din Orientul Mijlociu (am preferat să insistăm mai mult asupra problemei minorității kurde din Orientul Mijlociu datorită caracterului unic), ceea ce ar fi imposibil datorită limitei temporale și spațiale. De altfel, teza noastră s-ar putea constitui într-un punct de plecare pentru cercetările viitoare.

În fiecare țară unde se află, situația kurzilor este diferită datorită contextelor diferite. Spre exemplu, Danielle Mitterand este de părere că acțiunile PKK (Partidul Muncitorilor din Kurdistan) reprezintă rezultatul violențelor politice pe care Turcia le-a dezvoltat față de kurzi încă de la nașterea Republicii Turce. Kurzii se află în această situație din momentul în care au apărut în Orientul Mijlociu statele-națiune, care au adus odată cu ele nu doar diferite sisteme administrative și sisteme pentru controlarea securității, ci și noi ideologii politice. În cele patru state (Iran, Irak, Siria, Turcia) au fost folosite metode precum negarea dreptului la existență, negarea limbii kurde, sau negarea preponderenței kurde în anumite regiuni. Aceste metode au dus la politici cum ar fi: campanii genocidale, deportări și expulzări în masă, omogenizare politică și asimilare, sisteme administrative coercitive și sisteme de controlare a securității, sau chiar recunoașteri parțiale ale autonomiei. Rezultatele acestor politici nu au întârziat să apară: masive deportări interne, distrugerea unor orașe, militarizarea statelor și a societăților, represiunea partidelor politice etc. Toate acestea au variat ca intensitate și durată de la țară la țară.

Din aceste motive, am considerat necesară o scurtă prezentare a principalelor evenimente care au schimbat istoria kurzilor din fiecare țară în care trăiesc. Am considerat reprezentativ pentru securitatea Orientului Mijlociu cazul kurzilor deoarece în multiple rânduri au provocat insecuritatea în regiune. Este suficient să amintim doar de valul de două milioane de refugiați kurzi care s-a format în urma războiului dintre Iran și Irak dintre 1980-1988. Problema kurdă a devenit extrem de mediatizată în ultimii ani mai ales datorită persoanei lui Abdullah Ocalan, în jurul căruia s-a format PKK, organizație recunoscută pentru atacurile sale teroriste.

Concluzii

La începutul demersului nostru ne întrebam dacă există o legătură între *minoritate, identitate și securitate* în Orientul Mijlociu, încercând astfel pe parcursul tezei noastre să ne raportăm mereu la aceste concepte.

Pentru a înțelege mai bine cum se formează minoritățile, am apelat la ajutorul sociologiei și al psihologiei sociale. Potrivit acestora din urmă, personalitatea individuală joacă un rol la fel de important precum identitatea de grup. Dacă individul își pierde identitatea, el riscă să fie înghițit de grup și să se confunde cu identitatea de grup. Abordarea identităților individuală și a celei de grup a demonstrat faptul că ființa umană este extrem de imprevizibilă.

Studierea minorităților din Orientul Mijlociu reprezintă o adevărată provocare pentru orice cercetător din domeniul științelor socio-umane, deoarece ea implică, în primul rând, o bună cunoaștere a regiunii, mai ales din punctul de vedere al istoriei Orientului Mijlociu de înainte și de după Primul Război Mondial.

În timpul Imperiului Otoman, existau loialități religioase, după cum bine atesta organizarea administrativă a Imperiului în așa-numitul sistem al *milleturilor*. Pentru populația regiunii a fost greu de asimilat modelul statal westfalian pe care occidentalii au vrut să-l implanteze aici după Primul Război Mondial. Iar aceasta, cu toate că multe idei occidentale pătrunseseră în Orientul Mijlociu la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, inițial cu ajutorul școlilor creștine înființate aici, iar mai apoi datorită tuturor încercărilor de reformare a Imperiului Otoman în ultimii săi ani de viață.

Imediat după Primul Război Mondial, o serie de întâlniri ale Marilor Puteri și documente elaborate în cadrul acestor întâlniri pecetluiau soarta popoarelor din regiunea Orientului Mijlociu. Este suficient să amintim Conferința de Pace de la Paris, Tratatul de la Lausanne și Sèvres sau Declarația Balfour.

Au existat câteva state care au reușit să își obțină independența la scurt timp după prima conflagrație mondială și care au avut un destin formidabil, cum este Turcia. Iar aceasta s-a datorat în special unor lideri ca Mustafa Kemal Atatürk. El a reformat Turcia, realizând că, dacă nu ar fi reușit, aceasta ar fi putut să dispară de pe harta mapamondului. Numai că, accentuând turcismul, Kemal a creat o problemă care avea să explodeze mai târziu: minoritatea kurdă – care nu și-a pierdut identitatea în ciuda diverselor politici pe care guvernul turc le-a adoptat de-a lungul timpului.

Kemal a creat de fapt o vulnerabilitate pentru viitorul Turciei, căci odată cu crearea PKK, a apărut o sursă majoră de insecuritate în statul turc. Ceea ce este mai grav este autonomia cu care lucrează membrii PKK: în ciuda faptului că Abdullah Oçalan a fost capturat și este închis pe insula Imralı din Marea Marmara, adepții săi au fost bine instruiți ce să facă într-o asemenea situație. Natura teroristă a PKK discreditează, credem noi, întreaga minoritate kurdă.

Mai mult, în contextul aderării Turciei la Uniunea Europeană, diversele ONG-uri care militează pentru drepturile omului fac presiuni asupra Turciei pentru a respecta drepturile minorităților care trăiesc pe teritoriul turc și, în special a kurzilor.

Interesant este însă și cazul Arabiei Saudite, care a supraviețuit printr-o strategie total opusă celei turce: Ibn Saud a hotărât să păstreze cu sfințenie tradițiile islamice wahhabite, creând un stat bazat pe alianțe tribale. Este adevărat că, diferența a fost descoperirea zăcămintelor de petrol, care au

asigurat un venit țării. Acest fapt a asigurat stabilitate unei țări de altfel eterogene din punct de vedere identitar, cu loialități multiple, tribale.

Deși au pornit la drum cu cele mai bune intenții, Marile Puteri mandatate de către Liga Națiunilor au trasat o hartă neverosimilă a Orientului Mijlociu, neținând cont de realitățile etnice și religioase din teritoriu. Aceste entități artificiale, care aveau să devină independente (Siria, Liban, Irak etc.), aveau să se confrunte cu probleme grave pe viitor datorită nemulțumirii minorităților etnice și religioase aflate în statele respective, care de cele mai multe ori erau și minorități politice. Paradoxal, unele dintre aceste minorități vor domina, unele permanent (alaviții din Siria), iar altele doar pentru o perioadă (maroniții din Liban), scena politică din aceste state.

Neobișnuită cu modelul occidental de guvernare, populația din noile teritorii mandatate s-a răsculat în primii ani ai stăpânirii Marilor Puteri. Marea Britanie și Franța au adoptat politici diferite în teritoriile mandatate: dacă Marea Britanie se vroia a fi campioana autodeterminării și a naționalismului, Franța s-a folosit de politica „dezbină și stăpânește”, fragmentând cât a putut de mult componența societăților asupra cărora primise mandat, scopul fiind acela de a păstra cât de mult teritoriile respective. Caracterul artificial al statelor înființate de Marile Puteri după Primul Război Mondial a dus la izbucnirea multor conflicte în Orientul Mijlociu, dintre care amintim doar războiul civil din Liban.

În 2012 situația minorității kurde în Orientul Mijlociu nu s-a schimbat foarte mult, rapoartele privind drepturile minorităților semnalează încă probleme precum negarea dreptului de a-și folosi propria limbă în educarea copiilor sau nerecunoașterea drepturilor politice (în general, kurzii nu sunt adecvat reprezentați politic în cadrul statelor unde se află). Din 2004, kurzii din Siria au pornit o serie de revolte, posibil datorită faptului că în această țară minoritatea kurdă nu avea nici măcar acte de identitate, statul ei fiind controversat. În luna martie a acestui an o serie de kurzi din Siria au căutat un refugiu în Irak datorită violențelor care pluteau deasupra Siriei.

Problema minorităților etnice și religioase din Orientul Mijlociu este una dinamică, însă cu rădăcini adânc înfipte în istoria acestei tumultuoase regiuni. Dacă în timpul Imperiului Otoman societățile acestei regiuni erau deja extrem de eterogene, încercarea Marilor Puteri de a introduce noi identități și valori a fragilizat și mai mult societățile respective, suprapunând loialități premoderne (cum ar fi cele tribale), peste unele moderne (identitatea națională) și chiar postmoderne (elitele occidentalizate).

Mozaicul etnic și religios așează Orientul Mijlociu pe un vulcan care întreține o permanentă stare de insecuritate. Din când în când au loc erupții minore, locale, iar alteori unele majore, cu caracter regional, cum a fost cazul Primăverii Arabe. În comparație cu societatea occidentală, a cărei modernizare a durat secole, în Orientul Mijlociu, procesul de omogenizare a societății, pe baza naționalismului politic, nu a avut loc. Orientul Mijlociu a fost expus revoluției industriale, însă nu și celei seculare.

Îndrăznim să afirmăm că în Orientul Mijlociu liantul cel mai puternic al societății rămâne Islamul. Riscul major îl reprezintă fundamentalismul islamic, care pare să câștige teren atât în fața islamismului moderat, cât și în fața ideologiilor democratice. Motivul? Majoritatea populației din regiune trăiește la limita subzistenței, fiind mai susceptibilă de a fi sedusă de alternative utopice și viziuni vindicative.

Permeabilizarea și fluidizarea frontierelor în epoca globalizării, precum și toleranța manifestată de Occident față de restul lumii pot aduce insecuritatea din Orientul Mijlociu chiar în sânul Europei. Așadar, într-o lume globală, problemele aparent regionale și locale ale Orientului Mijlociu nu mai aparțin exclusiv acestei zone, ele devin parte din agenda securității globale și soluționarea lor va ține de guvernarea globală.